

BIRLIKLARDA TILLARARO FRAZEOLOGIK EKVIVALENTLARNING IFODALANISHI

Sh. Abdiloyev

FarDU mustaqil izlanuvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238861>

Frazeologiya alohida lingvistik fan sifatida XX asrning 40-yillarida rus tilshunosligida vujudga kelib, bugungi kunda o‘zbek tilshunosligining ham alohida bir sohasi sifatida rivojlanib kelmoqda. Frazeologik birliklarning semantikasi va nutqni tashkil qilish jarayonlarida ulardan foydalanish qonuniyatlari tobora ortib bormoqda, bu umumiy tendentsiyatil sintezi modellarining rivojlanishi bilan bog‘liq. Frazeologiya (xususan, zoonimlar, ya’ni hayvonlarning nomlari bilan ifodalangan frazeologik birliklar) leksikologiyaning juda qiziqarli qatlami bo‘lib, unda tillar, shaxs va etnik guruhning mentaliteti o‘rtasidagi munosabatlar aniq ochib beriladi.

Frazeologiya boshqa ko‘pgina lingvistik sohalar singari bir tomondan xalqaro xususiyatga ega bo‘lsa, ikkinchi tomondan u etnik farqlarga ega. Turli tillardagi frazeologik burilishlarning mos kelishi faktlari qiyosiy frazeologiyaning ob’ekti hisoblanadi.

Keling, ushbu lingvistik hodisani o‘zbek, rus, ingliz va nemis tillari misolida ko‘rib chiqaylik. O‘zbek tili oltoy oilasining turkiy til guruhiga, rus tili slavyan tillari guruhiga, ingliz va nemis tillari german tillari guruhiga kiradi. Shunday qilib, ushbu tillarda “tillararo frazeologik ekvivalentlar” qanday paydo bo‘lishi mumkin, ya’ni “Ko‘p tilli frazeologik birliklar o‘zlarining qiyofasi, ma’nosi va uslubiy bo‘yog‘iga mos keladigan, tarkibiy tarkibi (leksik va grammatik darajadagi birliklarning majburiy bir ma’noli mosligisiz) va tarkibiy va grammatik tuzilishi jihatidan o‘zaro bog‘liq” [Solodub 1982]. Turli tillarda tillararo frazeologik ekvivalentlarning mavjudligi ikkita asosiy omil bilan ta’minlanadi: 1) hayotiy tajriba va uni aks fikrlash jarayonlarining umumiyliigi, dunyoni obrazli ko‘rishning individual shakllarining umumiyliigi, bir xilligi; 2) alohida xalqlar orasidagi yaqin madaniy va tarixiy aloqalar.

O‘zbek tilining frazeologik birliklari rus, ingliz va nemis tillarida qanday tillararo frazeologik ekvivalentlari ega bo‘lishi mumkin? Shubhasiz, ma’lum bir tilning frazeologik birligining tasviri, ichki shakli qanchalik qulay bo‘lsa, u boshqa tillarda, uning tillararo frazeologik ekvivalentlarning boshqa frazeologik tizimlarida mavjud bo‘lish ehtimoli shunchalik yuqori bo‘ladi. Masalan, o‘zbek tilida “doimiy janjallarda, tortishuvlar munosabatida yuradigan” mushuk va it bilan bog‘liq frazeologik birliklar ko‘plab yaqin va yaqin bo‘lmagan tillarning frazeologik tizimlarida topilgan. Ba’zi insonlarning doimiy dushmanlik munosabatlari mushuk va it o‘rtasidagi janjalkashlik munosabatlaribilan assotsiativ-majoziy bog‘liqlik turli tillarga uchraydi. Mushuk va it frazeologik birliklarning tillararo frazeologik ekvivalentlari odatda qiyosiy tuzilishiga ega va turli tillar tizimidagi tegishli frazeologik birliklar semantik jihatdan har xil tavsiflanadi.

O‘zbek tilidagi ko‘plab zoonimlar rus, nemis va ingliz tillari frazeologik tizimida ham frazeologik ekvivalentga ega:

O‘zbek tili	Rus tili	Ingliz tili	Nemis tili
Sirni ochib qo‘ymoq Gullab qo‘ymoq	the cat is out of the bag (let the cat out of the bag)	выдать секрет	die Katze auf dem Sack lassen
Qaddini g‘oz	be on the high horse	важничать,	auf dem hohen

28.09.2026

tutmoq, gerdaymoq		высокомерно держаться	Pferd sitzen
Og‘zini ochib turmoq Anqayib turmoq Jinnini yoqmoq O‘zini ahmoq tutmoq	act (play) the goat	глупо вести себя	Bocksprünge
Eshakdek ishlamoq	work like a horse	работать как лошадь	wie ein Pferd arbeiten
Nozik joydan ushlamoq	take the bull by the horns	взять быка за рога	den Ochsen beim Horn fassen (yoki Stier an den Hornen fassen)

Taqqoslangan misollardan ko‘rinib turibdiki, frazeologik birlikning milliy o‘ziga xosligi ko‘pincha frazeologik obraz saqlanib qoladi—bu o‘ziga xos “manzara”, uning fonida biz frazeologik birlikning yaxlit ma’nosini umumlashtirilgan—majoziy deb qabul qilamiz.

Frazeologik tasvir ko‘pincha faqat bitta xalqqa, bitta millat vakillariga ma’lum bo‘lgan haqiqatlarga tayanadi. Frazeologik obrazning milliy o‘ziga xosligi ma’lum bir frazeologik birlikning leksik tarkibiy qismlarini maxsus tanlashda odamlarning turmush tarzi va xarakterini, uning tarixi, ma’naviy hayoti, o‘ziga xos urf-odatlar va etnik hayotini aks ettiradi.

Shunday qilib, o‘zbek, rus, ingliz va nemis tillarida “uy hayvonlari” komponenti bilan frazeologik birliklar-zoonimlarning qiyosiy tahlilini kuzatar ekanmiz, ma’lum bir tilning frazeologik birliklarining milliy o‘ziga xosligi, tillararo frazeologik ekvivalentlarning semantik tahlili jarayonida bir qator parametrlar bo‘yicha o‘rganilishi kerak bo‘lgan ko‘p qirrali hodisa ekanligiga ishonch hosil qildik: tillararo frazeologik ekvivalentlarning uslubni shakllantiruvchi tarkibiy qismlarini aniqlash, ularning etimologiyasi, semantik tahlili, milliy-madaniy xususiyatlarini o‘rganish xalq madaniyati va tafakkurini tushunish uchun juda muhimdir, chunki til jamoasining madaniy o‘ziga xosligi frazeologiyada aniq namoyon bo‘ladi. Tilning frazeologik tizimi til tizimining ajralmas qismi bo‘lib, til va madaniyat, til va jamiyatning dialektik birligini aks ettiradi. Xalqning ijtimoiy va madaniy rivojlanishining istalgan nuqtasida til uning mavjudligini to‘liq va yetarli darajada aks ettiradi.

Adabiyotlar:

1. Binovich L.E., Grinin N.N. Nemetsko-russkiy frazeologicheskiy slovar. M.: Russkiy yazik, 1975, 656-bet.
2. Kunin A.V. Anglo-russkiy frazeologicheskiy slovar. M.: Sovetskaya ensiklopediya, 1967, 1265-bet.
3. Solodub Y.P. K voprosu o sovpadenii frazeologicheskikh oborotov v razlichnix yazikax// VY, 1982, №2.
4. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. T.: O‘qituvchi, 1978.